

Dzsenné (Djené) – Időutazás a lélegzetelállító agyagvárosban

A Niger folyó egyik belföldi deltája mellett épült Djenné óvárosa és a mellette található Djenné-

Djenno 1988 óta Mali négy UNESCO világörökségi helyszíneinek egyike. Körzetében több településen közel 35 000 ember lakik, a városlakók számát 12 000 főre becsülik. A Bamakótól 398, Moptitól 76 kilométerre fekvő város a Niger és a Bani folyók közötti ártérre épült, október hónapban, amikor a Nigert és a Banit összekötő, keleti oldalon húzódó Souman-Bani csatorna a nagy árvizeknek köszönhetően megtelik, szigetként emelkedik ki a "tengerből." A Bani a várostól délre folyik, a mai napig is csak egy rozoga komppal vagy kisebb csónakokkal lehet átkelni rajta. A város klímája nem a legbarátabb: egész évben forró van, csak december-január hónapokban csökken a hőmérséklet 32°C alá, és amikor az erős szaharai Harmattan szél fúj, a felkavart homoktól a látótávolság szinte nullára redukálódik. Eső csak júniustól-szeptemberig van, akkor is átlag 5 centnyi esik mindösszesen.

A mai várostól 2,5 kilométerre, délkeleti irányban fekszenek a szub-szaharai régió legrégebbi városának, Djené-Djennonak (Djoboronak) az i.e. 200 körüli romjai. I.sz. 850-ben már egy nagy, fallal övezett város állt itt, melyet az 1400-as évekre lakosai ismeretlen ok miatt elhagytak. A szomszédos Djenné város alapítását 1000 körülire datálják a régészek. Első említése egy 1447-ben írott latin nyelvű levélben történik, majd Duarte Pacheco Pereira hajóskapitány és felfedező 1506-1508 között írt munkájában úgy hivatkozik rá, mint a városa, amelyet „négerék laknak, kőfal övezi és aranyban gazdag. Az ón, réz, a só, és a vörös és kék szövet nagyon jó árral bír.” Egy másik portugál, Joao de Barros, pedig az 1520-as években úgy hivatkozik rá, „mint a város, amely korábban még Timbukunál is híresebb volt.” A XV.-XVII. században Djené a transz-szaharai só, arany és rabszolga kereskedelem útvonalába eső gazdag várossá vált. Kapuként is szolgált, amely utat nyitott az iszlám terjeszkedése előtt és iszlám tudományos központtá vált. Amikor a helyi uralkodó a XIII. században áttért az iszlám hitre, leromboltatta a saját palotáját, és a helyére mecsetet építtetett. Az 1400-as évek második felében a Szongai Birodalom (lásd 2017/3 Hírlevelünket) foglalta el egy 7 hónapon és 7 napon át zajló ostromot, amikor Szonni Ali elfoglalta és a békekötés részeként feleségül vette az addigi főnök özvegyét. Egy 1655-ös leírás szerint „Jenne a muszlimok nagy piacainak egyike. Azok, akik Taghazában sót bányásznak, itt találkoznak azokkal, akik Bituban aranyat bányásznak... Jenne áldott városán át jönnek minden irányból karavánok Timbukuba.” A város virágzása addig tartott, amíg a portugálok tengeri kereskedelmi állomásokat nem létesítettek Afrika nyugati partjainál, ettől kezdve jelentősége hanyatlásnak indult. Az európaiak és amerikaiak számára a város, és főleg annak építésze Félix Dubois francia újságírónak köszönhetően vált ismertté az író 1897-ben publikált „*Timbuktu, a misztikus város*” című illusztrált könyvének köszönhetően.

Djené óvárosa és a híres nagymecset a szudáni-szahéli építészet jellemzőit viseli magán, amely a Száhel-övezetben élő nyugat-afrikai iszlám jellemző építészeti stílusa. Jellemzője, hogy az épületeket agyagból készült vályogtégglákból építették, melybe rizspelyvát kevertek. Nagy fa támasz-, és az épületek homlokzatából kiálló átívelő-gerendákat használnak, amelyek a felújítások során létraként-állványként szolgálnak a munkások számára. Manapság a csökkent vízhozam miatt a felhasznált agyag mennyisége a téglákban csökkent, a kőművesek több homokot használnak, ez viszont gyengítheti a téglákat. Az éhes helybéliek pedig inkább hántolatlanul eszik a rizst, mint hogy a pelyvát építkezéshez használják. Szinte az egész város henger alakú, napon szárított agyagtégglából épült, így a nagy esőzések idején komoly károkat szenved. A házak összeomlása jelenti a fő veszélyt. Néhány zivatar elég ahhoz, hogy lemossa a friss vakolat nagy részét és előtűnjenek az alatta lévő agyagtégglák, így a házak falát 2 évente kell újra tapasztani. A természetes anyagok, amelyek a téglák vízhatlanná tételéhez kellene - például a rizspelyva -

azonban olyan drágák lettek, hogy a téglák kézi formázásának művészete egy időben majdnem kihalt.

A néhai, majdnem 3,5 méter magas, 4 méter széles djenéi városfalnak, melyen több kisebb kapu nyílik, manapság csak a maradványai állnak. A város 2.5 mérföld átmérőjű óvárosi magjába járművel behajtani tilos, maximum a bicikli és a motor a megengedett, vagy a kis motoros kordé. A keskeny, néhol terekké szélesedő utcákon el sem férne a járműforgalom. Segélyszervezetek projektjeinek köszönhetően vízvezeték épült ki, utcai kutakat fúrtak és néhány házba is bevezették a vizet. De párhuzamosan nem építettek csatornákat, így a szennyvíz a szilárd burkolat nélküli utcákon folyt. Egy másik segélyszervezet nyitott, sóder aljú sekély árkokat alakított ki ennek elvezetésére.

Komoly vitákhoz és feszültségekhez vezet a világörökségi cím. Az UNESCO ugyanis a helyiek szerint egy olyan hagyományt konzervál, amely lehetetlenné teszi, hogy változtassanak életkörülményeiken. Nem alakíthatják át, modernizálhatják még belülről sem a lakóházakat, amelyek többnyire egyemeletes, utcára nem nyíló ablakú épületek. A helyiségek a levegőt a belső udvarról kapják. A házak ajtaján csak hajlongva lehet átjutni. A helyi fáma szerint ennek oka az, hogy a rabszolga kereskedők mindig lovon érkeztek, és azért, hogy ne tudjanak a kapun keresztül brontani a házakba, ezért építették a bejáratozatokat ennyire alacsonyra. Állítólag belül annyira aprók a szobák, hogy egy franciaágy sem fér el bennünk, nemhogy egy szekrény, a restaurátorok pedig nem engedik, hogy a falak áttörésével nagyobb tereket alakítsanak ki. Volt olyan tulajdonos, aki ezt megtette, kivert egy falat, erre a ház egy része leomlott. Kúpos oromfogatukkal és pálmafából készült vízköpőkkel a házak homlokzata régi korokat idéz. A homlokzati oszlopok száma a felnőttek, a tetőn lévő oromfogat száma pedig állítólag a házban lakó gyerekek számát jelezte. Kétféle stílusú ház épült: az egyik az 1900-as évek előtti ún. Tukulór-stílusban, melynek a fedett bejárat előtt nagy masszív terasza van, és az ajtó felett csak egy utcára nyíló ablaka, a másik pedig az ún. marokkói stílus, amelynek kis

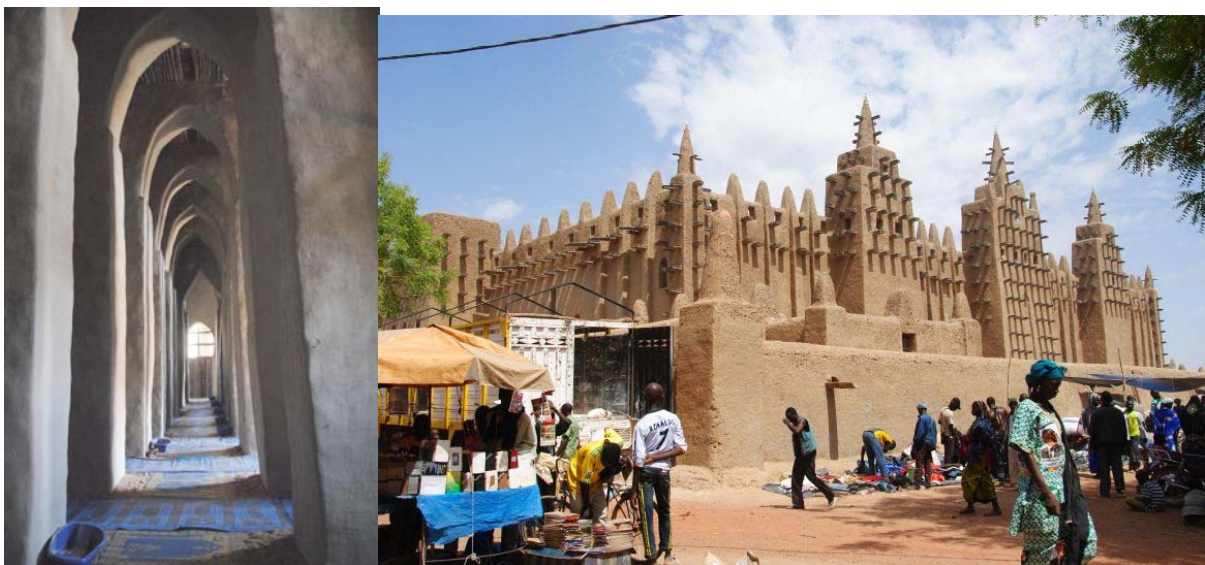
utcára nyíló ablakai vannak, és nincs fedett teraszos bejárata. Az egész óváros ilyen jellegű házakból áll, ódon, időtlen hangulatot árasztva, az időutazás érzését keletkeztetve.

A helyiek azonban fejlődést szeretnének, kényelmesebb életet, korszerűbb holmikat. Az emberek panaszkodnak arra, hogy életüket befagyasztották mint múzeumi tárgyakét, megtiltották számukra a normális létet csak azért, hogy a turisták szájtátva bámulhassanak. A többség elégedetlen, mert hitvány körülmények között kell élnie, és nem élvezhetik a turizmus áldásait, így a djennéiek kevésbé lelkesednek a turistákért, mint Mali más városainak lakói. Sokszor mogorván néznek, ahelyett, hogy mosolyognának, és pénzt kérnek, vagy arrébb mennek, ha kamerák irányulnak rájuk. A kék ruhás tuaregeket pedig néma rettegéssel-utálattal nézik, kerülik.

Djenné lélegzetelállító nagymecsetje miatt került a világörökségi listára. A világ legnagyobb, agyagtéglából készült épülete egy gigászi homokvár benyomását kelti, ahogy a település főtere fölé magasodik. Építője, Ismaila Traoré új-szudáni stílusban tervezte meg és az ősréginek tűnő látszat ellenére csak 1907-ben épült a korábbi, XIII.-XIV. századi romba dőlt mecset helyén. Három négyszögletes, hegyes csúcsban végződő torony uralja az épület homlokzatát. A falából fogpiszkálóként, több

sorban kiálló pálmafagerendák lépcsőül szolgálnak, lehetővé teszik, hogy a helybeliek minden februárban, a *Crepissage de la Grand Mosque* fesztivál keretében felmásszanak az épületre, és kitapasszák, pótolják az agyagot ott, ahol a víz kimosta, megrongálta, így nyerve áldást – barakát. Az évenkénti újravakolás több mint kétszeresére növelte a falak vastagságát, és csaknem egy méternyi agyagréteg került a tetőre is. Az utóbbi azonban túl nehéz volt még a templom mennyezetét tartó vastag oszlopoknak is, amelyekből annyi van, ahány neve Istennek, vagyis 99. A templom belsejében sejtelmes félhomály uralkodik. Bár elvileg nem hívők számára nem látogatható, egy kis ajándék minden ajtót megnyit... Meglepő, hogy ellentétben a más országokban megszokott, tágas, nyitott tér helyett egy sűrű oszlopcsarnok szolgál imahelyként.

A mecsettel szemben áll a Djenéi Kézirat Könyvtár. Djenné a középkorban iszlám tudományos központ volt. A kereskedő karavánokkal nem csak áruk, hanem iszlám tudósok, írástudók is érkeztek, akik koranik iskolákat és kézirat másolókat alapítottak (a koranik iskolákról lásd 2017/1 sz. Hírlevelünket). A British Library által szponzorált munka több-kevesebb sikerrel folyik annak érdekében, hogy mind fizikailag, mint pedig digitálisan megőrizzék az évszázadok során a városba érkezett és itt keletkezett kéziratokat, melyek között több kézzel írt Korán, orvosi, tudományos és jogi tanulmányok, mágia könyvek, a griotok (vándor énekmondók) által megőrzött és továbbadott, valaki által leírt szóbeli történelem, dalgyűjtemények vannak. A kéziratok nem a könyvtár tulajdonában vannak, hanem a helyi családok őrzik őket, tőlük próbálják elkérni és a könyvtárban restaurálni, megőrizni. Ez ideig közel 40 000 kéziratot sikerült begyűjteni és digitalizálni. Azonban a munka nem megy egyszerűen: Djenné vallási vezetői ugyanis azt szeretnék, ha a vallási tárgyú kéziratok élveznének elsőbbséget mindenekfelett a digitalizálás és restaurálás során, nem pedig az eretnek tartalmú egyéb kéziratok, míg a munkát végzők inkább a rossz állapotú, ritka, szokatlan tartalmú vagy kinézetű kéziratoknak adnának elsőbbséget. Némelyik kéziratot a XI. századra datálják!

A djennéi nagymecset előtt minden hétfőn vásárt tartanak. Minden kapható, amit a környéken

termelnek, és a zöldséges, gyümölcsös, élőállatos standok mellett a kínai ruházati és elektromos termékek tömkelege, ékszerek, konyhai felszerelések, bálázott használt ruhák, helyi szőttesek, autóalkatrészek, kerekek, biciklik, motorok és autó gumik is kaphatóak a színes anyagok által árnyékolt, kiszolgáló pultként szolgáló kordékon, fa asztalokon. Ezeket a piacnap végén elbontják és hazaviszik, hogy aztán a következő alkalommal újra felépítsék. Színpompás látvány, szagos élmény a nagy piaci kavalkád...

Pillantásra érdemes még Tapama Djenepo síremléke is. A szájhagyomány szerint Djené egy Pama Kayamtao nevű, bozo törzsbeli fiatal lánynak köszönheti a létezését. A djenéi Kőműves Kelemen történet szerint a város építése során a rossz szellemek összedöntötték minden épületet, amellyel az építők elkészültek. A helyi tudós emberek, a marabuk, a jó szellemektől kértek tanácsot. Ők azt tanácsolták, hogy egy fiatal szüzet falazzanak be a város falába, ő volt Pama Kayamtao. A Tapama (jelentése: „Pama anyánk”) Kayamtao (jelentése „Djené teste”) síremléke a folyóhoz közel található.

Bár 2006-ban a restaurációs program lázongást váltott ki, és a tiltakozók tönkretették a mecset belsejét, lakóházakat támadtak meg, ennek ellenére a djennéiek büszkék örökségükre, és elismerik, hogy az UNESCO listájára való felkerülés segítette városukat a híressé válásban. Mégis gondolkodnak arról, hogy érdemes-e ott maradniuk, jár-e az érzékelhető haszonnal számukra, ha arra kényszeríti őket, hogy a szó szoros értelmében agyagban és a múltban éljenek.